

משפט מוות עפ"י התורה בעבר ובהווה

ראשי פרקים

- א. מבוא
- ב. ערך החיים על פי דיני ישראל
- ג. ההגנה על הנידון
- ד. דיני נפשות בזמן הזה
- ה. עונש המוות לשם הגנת הציבור
- ו. פתרון יסודי: חינוך

א. מבוא

שאלת ביטול עונש מוות עוררה דיון נרחב בקרב חברי הכנסת, רבנים, חכמים וסופרים. כמעט כל המתוכחים בעד ונגד ביטול החוק דנו בעיקר מנקודת מבט אנושית-כללית. מחייבי העונש טוענים שביצוע משפט מוות הוא המטיל אימה על עבריינים, וביטול החוק יתיר חרצובות רשע וירבה שפיכות דמים. לעומתם טוענים השוללים, שהמציאות הוכיחה כי משפט המוות השורר בהרבה מדינות לא הקטין את מספר הרציחות, שכן אדם שעצם מעשה הרצח אינו מרתיעו, אינו מסוגל בשעת זעמו לחשוב חשבונות ולהסיק מסקנות מהעונש הצפוי לו על מעשה זה. מאידך, יתכן שדוקא ביטול עונש המוות ימעט שפיכות דמים, שהביטול יעזור להשריש בקרב ההמון את חשיבות החיים, ועל ידי כך, לא על נקלה יקצץ גם פתיל חייו של זולתו. נוסף על כך טוענים הם, ידועים מקרים רבים שהשופטים טעו בשיקול הדעת והוציאו להורג נפשות נקיות, על כן מוטב לבטל את העונש היכול לגרום לפעמים לפגוע באדם נקי וצדיק.

רק יחידים דנו בדבר מצד משפט תורת ישראל. ואף הם לא הקיפו את הבעיה ולא מיצו את כל חומרתו בדיני ישראל. והרי דוקא הבהרה זו של השקפת התורה על הענין צריכה להיות החשובה והמכריעה בדבר. שכן שאלה זו הרי היא שונה בהחלט מההכרעה בעניני ממונות וסדרי המדינה שהם הדברים הרגילים שעל הכנסת לדון בהם.

חוקי ממשלה ומשפט אין להם קביעות תמידית. המחוקקים אח החוקים בני חלוף המה וחוקיהם מתחלפים ומשתנים מתקופה לתקופה ומזמן לזמן. ואם אמנם יש רשות וצורך לכל מדינה לחוקק חוקים לפי צורך הזמן שיש בהם משום תיקון המדינה והאזרחים, הרי כל זה אינו אלא לגבי קניני האדם הפרטיים והכלליים, שהאדם בעלים עליהם להחזיקם לעצמו או למכרם ולתתם לאחרים. ומכיון שהאדם אינו חי בבדידות, והוא נמצא בתוך חברה שהוא מהווה חלק ממנה, על כן הרשות לראשי החברה לחוקק חוקים שבלעדם לא יתכנו חיי החברה מתוקנים. לא כן הדבר כשמדובר בנוגע אדם. על חיי אדם אין בעלות לאדם, ואין ביד מי שיהיה למחול או לוותר עליהם. אין החיים קנין פרטי השייך לו, שיוכל לעשות בעצמו כרצונו. לא הוא יצר את עצמו ולא הוא רכש קנין בנפשו. הבעלים על החיים הוא רק יוצר החיים. ועל כן אין לשום גוף ציבורי-חברתי

בעלות על חיי הכלל והפרט. וזה לשון הרמב"ם (ה' רוצח פ"א ה"ד לענין אם רצה גואל הדם לוותר לרוצח): "שאינן נפשו של הנהרג קנין גואל הדם אלא קנין הקב"ה".

על כן אין אפשרות למסור את ההכרעה בשאלות אלה לחוקים הנחקקים ע"י בני תמותה, כשאינן בטחון מוחלט שאכן שיקול הדעת שהנחה את מחוקקי החוקים הללו הוא האמת המוחלטת. רק התורה שניתנה מאת אדון-כל היא היכולה לפסוק ולהכריע במה, שנוגע לחיי אדם.

ב. ערך החיים על פי דיני ישראל

קודם כל עלינו להקדים השקפת התורה על ערך חיי אדם. עפ"י תורת ה' שכולה בנויה על יסוד הידיעה שיש מטרה גדולה מאד לחיי אדם. כל כך חשובים ויקרים החיים עד שכל מכמני עולם אין להם ערך כלפי חיי שעה אחת של האדם, עד שאמרו שאם כי "יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה", בכ"ז "יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא" (שם בעולם ההשגה משיגים ערך שעה אחת של עשיית רצון הבורא בבחירה חופשית מרצון עצמי). ולוא למשל תיפול מפולת בשבת על זקן בן מאה חולה אנוש, אף כי חייו לא ימשכו אלא שעות מועטות - חייבים כל אלפי ישראל שבסביבה לחלל עליו שבת כדי להצילו לחיי שעה, ואפילו יש ספק אם הוא חי או מת חייבים הכל לחלל עליו את השבת על צד ספק-ספיקא של רגעני חיים שלו. ואם משהו יהרוג את הזקן החולה הזה ואפילו הוא גוסס - הריהו רוצח ככל רוצח שבעולם, וכלשון הרמב"ם (רוצח פ"ב, ה"ו): "ואין חילוק בין אם הרג זקן בן מאה לבין תינוק בן יומו (שכלו לו חדשיו) ואפילו הוא גוסס הריהו נהרג עליו".

עוד השמיעונו חז"ל (ב"ק כו, ע"ב; כז, ע"א): זרק תינוק מראש הגג ובא אחר וקיבלו בסייף, אליבא דר"י בן בתירא חייב הורגו מפני שקירב את מיתתו, ברגע או ברגעים אחדים. אף חכמים לא נחלקו עליו אלא משום שיש שם הורג אחר והוא זה שזרקו מראש הגג, בדומה להיכוהו עשרה בני אדם, אבל אם נפל התינוק מעצמו באונס מראש הגג ובא אחר וקיבלו בסייף גם לרבנן חייב ההורג, אם כי אין כל ספק שאף אם לא קיבל בסייף היה עכ"פ מתרסק ונהרג בעוד רגע אחד ונמצא שקירב מיתתו רק ברגע - מ"מ חייב עליו כדן כל רוצח נפש.¹ והטעם - שדבר שהוא למעלה מכל ערך אין לו כל מידה ומספר ושוב אין להפלות בין מאה שנה לבין רגע אחת, ואין גם להבדיל בין חיים מאושרים לחיים אומללים. מטרת קיום האדם וכל מקרי חייו נעלמים מאתנו ורק היוצר הוא היודע. מטעם זה לא ניתנו חיי אדם גם לתשלומים, ושום כופר כסף שבעולם אין בכוחו להוות תמורה לחיים.

1 הרהמ"ח למד כנראה דין זה ממ"ש בסנהדרין (עח, ע"א), שמחלקותם של ריב"ב ורבנן היא רק בגוסס בידי אדם וכולם מודים בגוסס בידי שמים. אולם נראה שכוונת החילוק בין בידי אדם לידי שמים אינה בזה אם יש שם הורג אחר או לא, אלא אם נעשה גוסס ע"י מעשה או שלא ע"י מעשה, וכל שהדבר בא ע"י מעשה אין זה חשוב אם היה זה בידי אדם או ע"י מקרה תאונה שלא על ידי אדם. שהרי כל עיקר הוא ממש"כ "כל נפש" עד שיכח כל נפש ומה הבדל בדבר משום מה אין אצלו כל נפש, הרי הבדל זה לא נתפרש בכתוב. וכן הוא לשון הגמרא בחילוק מגוסס בידי שמים: "זה נעשה בו מעשה וזה לא נעשה בו מעשה", הרי שהעיקר תלוי אם נעשה כן מעשה או לא, אבל אין שום הבדל כיצד ע"י מי נעשה המעשה, וכן מוכח מתוך שחכמים משוים אותו לטריפה, ובטריפה הרי ודאי שאין הבדל אם היא טריפה בידי אדם או בידי שמים, בכל אופן פטור ההורגו (ע"י מכות ז; חולין יא, ע"ב). - העורך

ומתוך חשיבות זו של חיי האדם היו מחמירים ביותר בישראל כשדנו סנהדרין דיני נפשות, והיו מרבים בחקירות ובדיקות העדים ומהפכים בכל מה שאפשר לזכותו של הנאשם, עד שביצוע עונש מוות היה נדיר ביותר כפי ששנינו במשנה מכות (ז, ע"ב).

הדין על חיי הפרט, הנאשם, היה מתוך היקף הידיעה וההערכה של חיי אדם בכלל, ומתוך כך התעלמו בשעה זו מהצורך לשמור על בטחון הציבור (לשאלה זו עיי' להלן פ"ז). והטעם הוא שמכיון שאין אפשרות של הערכת חיי אדם, ממילא אין גם לשקול את ערך היחיד והרבים זה מול זה. מכאן ההלכה (ירוש' תרומות פ"ה, ה"ה): "סיעת בני אדם מהלכים בדרך ופגעו בהם נכרים. אמרו להם נכרים תנו לנו אחד מכם ונהרגו ואם לאו נהרג את כולכם, אפילו כולם נהרגים לא ימסרו להם נפש אחת" (עיי"ש פרטי הדין וברמב"ם יסוה"ת פ"ה ה"ה), שאין בידינו להפקיר נפש אחת אפילו כשהמדובר על הצלת אלפי נפשות אחרות. וכן אז"ל בהערכת האדם: "כל המאבד נפש אחת מישראל כאילו איבד עולם מלא" (סנהדרין לו, ע"א). רק ברודף אחר חברו להרגו (סנהדרין עב, ע"ב) ניתן להרגו כשאין אפשרות אחרת להציל את הנרדף. אולם אחרי שכבר ביצע את זממו והרג ואין אתה דן אלא על חייו הוא, חייבים אנו להפך בזכותו, כמאמר הכתוב "והצילו העדה". אכן משפטו וזיכויו של הנאשם בבית משפט של מטה אינו פוטר אותו מדין שמים, והרשע מקבל עונשו בידי שמים ע"י שלוחי מקום שהם רבים (עיי' רש"י עה"פ כי לא אצדיק רשע, משפטים כג, ז; מכילתא שם; סנהדרין לו, ע"א).

ג. ההגנה על הנידון

לפנים בישראל, בזמן שישבו סנהדרין בלשכת הגזית ודנו דיני נפשות לא היו סינגורים מיוחדים ואף לא היה צורך בכך - בי"ד בעצמו היה הסניגור הטוב ביותר. החקירה והדרישה בדברי העדים היתה כה מדוקדקת עד שרק לעתים רחוקות היתה העדות מתקבלת. ורבי טרפון ורבי עקיבא אמרו: "אילו היינו בסנהדרין לא היה נהרג אדם מעולם" (מכות ז, ע"א). ומסבירה הגמרא שהיו שואלים בבדיקת העדים שאלות מסוג כזה שלא היו יודעים לענות עליהם או שהיו מתבלבלים ומכחישים זא"ז (עיי"ש גמרא ותוס').

ומפליא הדבר עד כמה דרשו מהדיינים דעה משוחררת מכל משפט קדום, בכדי שיוכלו למלא בנאמנות את חובת לימוד הזכות המוטלת עליהם. עד שלדעת ר"ע, סנהדרין שראו בעצמם אחד שהרג את הנפש אינם יכולים לשמש דיינים במשפטו של הרוצח הזה. ונימוקו: הואיל והם עצמם נוכחו בשעת הרצח לא יוכלו שוב לצדד בזכותו כראוי! (ר"ה כו, ע"א ושי"נ). אמנם ר"ט חולק ע"ז, ודעת הרמב"ם כנראה כמותו שכ"כ (פ"ה מה' עדות ה"ח) "עד שהעיד בנפש למות לא יענה דבר", משמע שרק עד המעיד בפועל פסול (עיי"ש בכ"מ ובלח"מ). אולם בסי' החינוך (מצ' תט) פסק כר"ע בהסתמכו על המכילתא. וז"ל: "ואפילו ראוהו בי"ד הגדול שהרג יהיו כולם עדים וישאו עדותם אצל בי"ד אחר. ועוד אמרו במכילתא הרי עדה שראו אחד שהרג הנפש יכול יהרגו אותו וכו' ת"ל ולא ימות הרוצח עד עמדו וכו' והם שראו את הדבר בעיניהם לא יוכלו להפך בזכותו, כי יתעורר לבבם לחיובו". ובאמת גם בדעת הרמב"ם אין זה ברור שפוסק כר"ט, שכן הוא עצמו כ' בסהמ"צ (ל"ת רצו) כר"ע ואף הוא הביא שם המכילתא הנ"ל. גם בהלכותיו אין הכרעה מוחלטת. וכן כתב הריטב"א (ר"ה שם ד"ה למימרא) "והלכה כר"ע". וכן פסק הב"ח (חוי"מ סי' ז) כר"ע, שעד הרואה אפילו איננו מעיד אינו נעשה דיין.

והנה התומים (שם ז סמ"ק ז) תמה מאד על הב"ח ואומר שדבריו אין להם קיום, שהרי הרמב"ם (בהל' עדות) אומר רק עד המעיד אינו נעשה דיין משמע שעד הרואה כן

נעשה דיין. בפרט שסוגיא ערוכה היא סנהדרין (עח, ע"א): "אמר רבא טריפה שהרג בפני בי"ד חייב מיתה כו' דכתיב ובערת הרע מקרבך". וכתבו תוס' והוא שראוהו בי"ד ביום דלא תהא תהא שמייעה גדולה מראיה, וכדברי רבא נקבע ברמב"ם (רוצח פ"ב, ה"ט). הרי מפורש כר"ט שבי"ד הרואה נעשה דיין.

ולענ"ד ודאי שדברי רבא, המופיעים בסתמא דגמ' באין חולק, לא נעלמו גם מהפוסקים כר"ע (הריטב"א והב"ח ועוד). אבל אין להביא ראיה מדין טריפה שהרג, דשאני טריפה שאיננו אדם שלם דהרי ההורג את הטריפה פטור מדיני אדם. תדע דאילו בריא שהרג אדם האזהרה היא מלאו דלא תרצת, ומיתתו בסייף אם מקרא דנקום ינקם או מקרא מכה איש ומת מות יומת, ואילו בטריפה שהרג אמרו בגמ' וברמב"ם שנהרג משום "ובערת הרע מקרבך", משמע שהטריפה שהרג איננו ככל אדם רוצח אלא כבעל חי שהרג שנדון משום ובערת הרע מקרבך. ואין לשאול הלוא בתוס' כתבו שם והוא כשראוהו ביום דאילו בלילה צריכים לקבל עדות, הרי שגם טריפה צריך לעמוד במשפט בעדות ולפני סנהדרין - אין זו שאלה כלל, דגם כל בעל חי (אפילו אריה אם הוא בן תרבות ויש לו בעלים) כשהרג נידון בעדות ובפני סנהדרין (משנה ריש סנהדרין ושם טז, ע"ב; ורמב"ם פ"ה מהלכות סנהדרין, ה"ב), ואדם טריפה ודאי לא גרע משור שלא נהרג בלא משפט. ואחרי שאין לקיים משפט הטריפה בעדות דהר"ז עדות שאי אתה יכול להזימה - לפיכך נהרג דוקא כשראוהו בי"ד שהרג (ביום ולא בלילה) ומשום ובערת הרע מקרבך. וכללו של דבר דטריפה איננו נידון כאדם שלם, לא כשהרג ולא כשהרגוהו.

שו"ר בנתיבות המשפט (חו"מ לו, ט) דבטריפה שהרג אין החיוב "והצילו העדה", וכ"כ הרש"ש שם בסנהדרין (עח, ע"א) שהמימרא טריפה שהרג בפני בי"ד חייב ה"ה אליבא דר"ע דאין בטריפה "והצילו העדה". אכן גם ר' טרפון האומר עד הרואה נעשה דיין, גם הוא איננו חולק כלל על רבי עקיבא בעצם החיוב שעל הבי"ד לחתור לכל זכות הנידון וזה שאינו יכול להפך בזכותו גם ר"ט מודה שהוא פסול לדונו, דהרי לכו"ע חברי הסנהדרין חייבים לפתוח בזכותו וככל הדברים שהביאנו לעיל, ור"ט ור"ע שניהם כאחד אמרו במשנה דמכות (ז, ע"ב) אילו היינו בסנהדרין לא היה נהרג אדם מעולם. וכל המחלוקת שבין ר"ט ור"ע היא רק בזה אם אותו הבי"ד שראה מעשה הרוצח יכול להפך בזכותו בכל השיעור הראוי. עכ"פ אנו למדים מכאן עד כמה חייב הבי"ד ללמד סניגוריה עד שבאם הדיין אינו יכול למלא תפקיד הסניגוריה בכל מלוואה - אינו רשאי לשפטו.

דין מופלא המבליט ביותר את חיוב ההגנה מצד בי"ד - הנהו מה שאמר רב כהנא (סנהדרין יז, ע"א): "סנהדרין שראו כולם לחובה פוטרין אותו, מי"ט? כיון דגמירי (דבעי = רש"י) הלנת דין למעבד ליה זכותא, והני תו לא חזי ל"י זכותא". דין זה שעד הרואה יכול לדון, אבל כשראו כולם לחובה מודים הכל שאין בכחם לחייבו מובא גם ברמב"ם (סנהדרין פ"ט, ה"א). ואפילו לדעת הכ"מ שהרמב"ם ס"ל כר"ט, וטעם הדבר שאם פתחו כולם בדעה אחת לחייבו הרי זו הוכחה שלא התמסרו לחדור לעומק ההגנה מכל הצדדים, שאילו חתרו בכל האפשרות למצוא לו זכות לא ימלט שמי מהדיינים לא היה מביע דעתו לזכות.² עד כדי כך חששו חז"ל להגנת הנידון!

2 חקרתו בדין זה, שראו כולם לחובה פוטרים אותו, מה הדין אם נמלך אחד מהדיינים ללמד עליו זכות, האם נלך כאו עפ"י הכלל הנקוט בידינו "המלמד חובה מלמד זכות" (סנהדרין לב, ע"א) או שנאמר שכלל זה לא נאמר אלא לטובת הנידון אבל לא לרעתו. ובנידון שלנו הרי עי"ז שילמד זכות לא נפטור את הנאשם, נמצא שזה לרעתו. מסתבר לענ"ד שבאופן זה אינו יכול באמת לחזור וללמד זכות, שכך היא המשמעות הפשוטה של לשון הגמרא "פוטרים אותו". שוב הראו לי שהמנ"ח (מ"ע עז) כבר חקר בזה ומסיק שרשאי לחזור בו. אבל לענ"ד אינו יכול לחזור אלא פוטרים את הנידון מיד. רב אחד מרבני ישיבת "עץ חיים" אמר, שבנוסח

ד. דיני נפשות בזמן הזה

משפט מוות נהג בישראל רק בזמן שסנהדרין גדולה ישבה בלשכת הגזית, ונראה שהוא משום שרק עי"ז שישבו שם היתה רוח הקדש שורה עליהם ומשם התפשטה ההשפעה על כל מושבי הסנהדרין שבכל מקום ומקום. אבל מאז גלתה הסנהדרין מלשכת הגזית שבת טו, ע"א ושי"ג) לא דנו דיני נפשות. חז"ל דרשו את זה מן הכתוב: "וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' וכו' והגידו לך את דבר המשפט. ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא" דברים יז, ט-י) - מלמד שהמקום גורם סנהדרין (יד, ע"ב. ועי"ע תוס' שבת שם ועי"ז ח, ע"א). הרמב"ם שהעתיק הלכה זו (הלכות סנהדרין פי"ד הי"א) הוסיף עוד: "ומפי השמועה למדו - בזמן שיש כהן מקריב עי"ג המזבח". ותמה עליו במהרה"ץ חיות (שבת שם) מנין לו דרשה זו, וכן הביא שם גם מרש"י סנהדרין (נב, ע"א) שכתב בזמן שאין כהן אין דיני נפשות. ומציין שמצא בסיה"מ לרמב"ם (סוף שורש יד) מקור לזה במכילתא: "מנין שאין ממיתין אלא בפני הבית ת"ל מעם מזבחי תקחנו למות". מכילתא זו אינה לפנינו והיא מספרי זוטא (כ"כ המהרצ"ח). אולם גם במכילתא שלפנינו נדרש עה"כ "מעם מזבחי תקחנו למות" - נמצאנו למדים שסנהדרין במקום מזבח. ונראה שהדברים מכוונים גם לזה (ועי' מלבי"ם שם. ולמכילתא זו נראים מכוונים דברי התוס' בעי"ז הנ"ל עי"ש).

אכן חוץ מצורת הדיון הרגילה של הסנהדרין, אנו מוצאים צורה אחרת של דיון לשם עשיית סייג לתורה. בסנהדרין (מו, ע"א) "תניא: ראב"י אומר שמעתי שבי"ד מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא כדי לעשות סייג לתורה". וכ"ה ברמב"ם (סנהדרין פכ"ד, ה"ד): "יש לבי"ד להלקות כו' ולהרוג מי שאינו מחויב מיתה כו' לעשות סייג לתורה, וכיון שרואים בי"ד שפרצו העם כו' הכל הוראת שעה לא שיקבע הלכה". ומסיים הרמב"ם (שם סוף הפרק): "וכן יש לו לכפות ידים ורגלים ולאסור בבית אסורים כו' לפי מה שיראה הדיין שזה ראוי לכך ושהשעה צריכה, ובכל יהיו מעשיו לשם שמים ואל יהיה כבוד הבריות קל בעיניו". ועל דרך זו גם בטור ובב"י ובשו"ע (חוי"מ ב): "כשהעם פרוצים והוא צורך השעה דנים בין מיתה בין ממון ובכל עונש".

ויש לברר על איזו תקופה דיבר ראב"י שיש כח ביד בי"ד להרוג לצורך השעה? הנה זמן ראב"י לא מבורר למדי. ממשנה דמידות (פי"א, ב) נראה שהיה בזמן הבית. ואילו בכמה דוכתי משמע שהיה תלמיד ר"ע שהוא בזמן מאוחר יותר (ראה תוס' ב"ב עט, ע"ב) בסדר הדורות מחווה דעה שהאריך ימים, ובתולדות תנאים ואמוראים להרב היימן אומר שהיו שני ראב"י, ואם כדבריו ודאי ראב"י זה היה הקודם. בכל אופן ודאי לא היה בזמן שישבה סנהדרין גדולה בלשכת הגזית, אלא רק בזמן שעדיין נתקיימה הסנהדרין בא"י. ויוצא מזה שאם כי חוק משפט מוות כבר בטל בזמנו, אבל לצורך השעה במקרה שראו שהדור פרוץ היה בכוחם לדון דיני נפשות בתור מקרה יוצא מהכלל.

לכאורה נראה מהטוש"ע שאמרו דין זה בכל דור ודור כשהשעה צריכה לכך. אולם הנימוק"י (שם) כבר כתב שאין כח ביד כל בי"ד לדון דיני נפשות ממש אלא לענוש קרוב למיתה אבל לא מיתה ממש. ובאו"ת (שם סי' ב') כתב: "בנוגע לדיני נפשות יש להתישב הרבה אם לדון דיני נפשות ולשפוך דם כו' כיון דהדיוטות אגן ולא לזה שלוחי קא

החקירה דלעיל אפשר גם לחקור להיפך, כשרבו המחייבים ורק אחד אומר לזכות. שאז קיי"ל שמלינים את דינו. מהו שיוכל לחזור בו וללמד חובה שע"ז יפטר מהו מיד וכנ"ל. אבל לענ"ד אין כאן מקום ספק, כיון שקודם היתה דעה אחת לזכות, רק בהמשך המו"מ חזר בו ודעתו לחייב, בזה ל"ש הכלל בי"ד שראו כולם לחובה, שכל זה לא נאמר אלא אם רואים מיד בתחילת הדיון כולם לחובה.

עבדינן" עיי"ש. וראיה שאין בזמן הזה משפט מוות מסנהדרין (נב, ע"א): "אימרתא בת טלי בת כהן כו' אקפה רב אחא בר טוביא חבילות זמורות ושרפה. אמר רב יוסף טעה בתרתי, טעה בדרב מתני (במהות דין שריפה) וטעה בדתניא בזמן שאין כהן (בלשכת הגזית) אין משפט". הרי שבזמן רב יוסף לא היתה אפשרות לדון דיני נפשות אפילו לצורך שעה, דאל"ה היה לו לתרץ אפשר שהיתה הוראת שעה. והנימוק"י (שם) הוסיף דהוה מצי למימר שטעה גם באחריתא, דבעינן סמוך ואיהו לא הוה סמוך, ואע"ג דבי"ד מכין ועונשין שלא מן הדין היינו סנהדרי גדולה דרב גוברייהו אבל בי"ד דעלמא לא, והבי"ה הביא שם את דבריו.

וכד נדייק בדברי רש"י (שם מו, ע"א ד"ה אלא שהשעה צריכה לכך) שכתב בזה"ל: "מפני שהיו פרוצים בעבירות שהיו רואים לוחצן של ישראל שהיוונים גוזרים עליהם גזירות והיו מצוות בזויות עליהם", יתברר שמדובר בשעת גזירת השמד, זמן שנהרגין אפילו על ערקתא דמסאנא, ובודאי אין למדין משעה כזו על זמנים רגילים.³

עם כל הרתיעה שבפני ביצוע פס"ד של מות, נפסקה הלכה אחת הצריכה הסבר: אם נתברר לבי"ד הגדול שפלוגי הרוצח חייב מיתה בלי שום ספק, אלא שתנאי גדרי העדות לא הרשו לפסוק דינו למות, (כגון שהעדים ראו זה שלא בפני זה, אחד מחלון זה ואחד מחלון זה), או שקבלת ההתראה לא היתה במלואה, כגון שהרכין ראשו על קבלת ההתראה או שאמר יודע אני ולא אמר מפורש "על מנת כן אני הורג", כלומר שלא הפקיר עצמו למיתה בכל התנאים - היו מכניסים אותו לכיפה (סנהדרין פא, ע"ב; רמב"ם הלכות רוצח פ"ד, ח). וכן מי שעבר על חייבי כריתות ומיתת בי"ד ולקה ושנה ואחרי זה חזר בשלישית על אותו חטא, מכניסין אותו לכיפה וכו"ל (שם סנהדרין שם; רמב"ם סנהדרין פ"ח ד-ה).

ולכאורה אם כל כך חרדו מלהוציא לפועל משפט מוות מתוך ההקפדה על צלם אלוקים. כיצד איפוא אמרו לענות אותו ולקצר ימיו בענוי יותר קשה ממשפט מוות של נהרג בפעם אחת? - התשובה לזה עפ"י מה שכבר אמרנו, שבעיקר מצווה בי"ד "ושפטו העדה והצילו" למצוא לו זכות להמשיך את חייו, ומכיון שעפ"י התורה גם חיי זמן הם כל כך יקרים וחשובים יהיו החיים באיזה אופן שיהיו (וכשהם מדוכאים ומכניעים - הרי הם מזככים את הנפש) - אין להם רשות לצוות להרוג אותו בידיים רק למסרו לגורמים שיקרבו מיתתו, ואין לדמות קירוב מיתתו למעשה הריגה (וכדמצינו במעשה דר"א בר"ש בב"מ פג, ע"ב). אך גם משפט זה שהוא מעין משפט מוות לא היה נהוג אלא בזמן שדנו דיני נפשות.

יוצא מכל זה שאעפ"י שגם מזמן שבטלו דיני נפשות היתה ורשות לבי"ד להרוג כשראו צורך השעה - היה דבר זה מקרה יוצא מהכלל כגון בשעת גזירות וכשהעם פרוץ, וגם זה בתנאי שנעשה הדבר ע"י גדול הדור.

לפי"ז חלילה לדוגלים בדגל התורה שיסכימו לקבוע חוק משפט מוות, ואף אם מתקיימים כל תנאי העדות והתראה בכל הדקדוקים - מכיון שעפ"י התורה בטל משפט מוות כשאין סנהדרין גדולה בלשכת הגזית ואין השכינה שורה כקדם.

3 אבל אם זה שייך רק באותו זמן, כיצד למד מכאן ראבי"ד דין כללי "שמעתי שבי"ד מכין ועונשין שלא מן התורה"? והלוא הוא מדגיש "שלא מן התורה" ואם בי"ד נהגו אז כך בכל גזירות השמד שנהרגין גם ערקתא דמסאנא הרי זה מן הדין ומן התורה. - י.ש.

ה. עונש המוות לשם הגנת הציבור

עתה נחזור לויכוח שבין מקיימי משפט מוות לבין שולליו. המצדדים בחוק טוענים שרק עונש מוות מטיל אימה על עבריינים ובביטולו תתרבה שפיכת הדמים. והשוללים אומרים לעומתם שהמציאות הראתה כי ביצוע החוק לא המעיט במאומה את מספר הרציחות ואדרבה ביטולו עלול להשריש את ההכרה בערכי החיים. ונחזי אכן מה אומר ע"ז משפט התורה.

מגיני החוק מעלים כי בכמה מקומות מפורש אמרה תורה על משפט המוות "למען ישמעו ויראו ולא יזידון עוד" והרי התורה מעידה שהמשפט המאיים הזה מביא לכך שלא יזידון עוד. אולם גם בזה שגו ברואה: המקראות הללו אינם מדברים כלל במשפט רוצח אלא נאמרו בעבריינים משחיתים אחרים ואף שם לא בקשר עם עצם העונש אלא ביחס לפרוצדורה של המשפט. מקרא זה כתוב בארבעה מקומות, בארבעה סוגי נידונים: (1) במסית (דברים יז, יב; 2) בזקן ממרא (שם יז, יג; 3) בעדים זוממים (יט, כ; 4) בבן סורר ומורה (כא, כא).

לדעת ר"ע (וכן פסק הרמב"ם) אין דנין את הזקן ממרא כבכל משפט מות, שאין מלינין ואין מענין את דינו, אלא משהין את דינו עד לרגל ומעלין אותו לירושלים להמיתו בפומבי בעת שהכל מתאספים ובאים לירושלים והכל יראו גזר דינו, וע"ז נאמר למען ישמעו ויראו (סנהדרין פט, ע"א; רמב"ם סוף פ"ג). ובכל אותם ארבעת הנידונים הנזכרים צריכין הכרזה (שם) שמכריזין פלוני בן פלוני נהרג על שהסית ועל שהמרה על דברי סנהדרין ועל שזממו להרוג נפש ועל בן סורר. ומשום שאלה ארבעת הנידונים לא ידוע לרבים חומר עבריינותם, וע"כ מסוכנים הם יותר מסתם רוצח - לפיכך דרושה ההכרזה, וע"ז נאמר "למען ישמעו ויראו ולא יזידון עוד".

ברוצח נפש לא נאמר כל המקרא הזה. אמנם מקרא אחר כתוב ברוצח "ובערת דם הנקי מירשאל" (דברים יט, ג). אך מובנו איננו שמיתתו תבער רשעים מן הארץ, אלא שמתבער "העברייני" המושחת, כדמפרש בספרי שם עה"פ הזה "בער עושה הרעות מירשאל", היינו שעושה הרע צריך להתבער מן העולם. ועל דרך זה כתוב בתורה בכמה מקומות עוד "ובערת הרע מקרבך" על סוגי עבירות חמורות אחרות שעונשן משפט מות, ובאותו המובן עצמו, שהוא - לבער את עושי הרעות מקרבך.⁴ כללו של דבר - ובערת הרע שנאמר ברוצח אינו במובן השפעה מרתיעה על פושעים אחרים, אלא מוסב על עקירת עושה הרע בעצמו. מכתוב זה שנאמר בענין רציחה דרשו גם חיוב מיתה בטריפה שהרג, שאינו נהרג עפ"י דיני רוצח הרגילים, וכן החיוב להרוג חיה טורפת, וודאי שאין שם הכונה בכדי שהמתתה תשפיע על חברותיה.

מן הראוי להוסיף עוד, שאין לראות בהמתת העברייני עפ"י התורה מושג של נקמה אלא היא בעיקרה כפרה, שע"י התנהגותו המחוצפת והמרושעת (התראה וקבלת ההתראה) הוכיח שאין לו תקנה אלא מיתה. וע"כ גם אומרים לו לפני ביצוע הפס"ד שיתוודה בכדי שתהא כפרתו שלמה.

לכאורה יש מקום לומר שבוטל זה שבין מחייבי עונש מוות לבין השוללים נחלקו במסכת מכות (ז, ע"א) ר"ט ור"ע עם רשב"ג, ר"ט ור"ע אמרו שאילו היו בסנהדרין לא

4 ואפילו בנמצא חלל באדמה (סוף שופטים) שציותה התורה לעשות עסק גדול ככל פרשת עגלה ערופה הכתובה שם, משום שמציאות חלל בקרב מחנה ישראל מראה שיש השחתה במחנה, ושעל כן חייבה התורה לעשות את כל העבודה הזאת ע"י הכהנים והזקנים וע"י ז' - "ונכפר להם הדם". ושם ג"כ נאמר "ואתה תבער מדם הנקי מקרבך", והיינו שע"י הפעולה הזאת תטהר הסיבה מהרע.

היה נהרג אדם מעולם ועליהם נחלק רשב"ג ואמר: "אף הם היו מרבים שופכי דמים בישראל". הרי שדעת רשב"ג שקיום עונש מוות הוא תריס בפני העבריינים ואין מן הראוי להקל בו, ושלא כדעת ר"ט ור"ע. אולם אין הכרח לתלות מחלקותם בסברא זו. כי דברי ר"ע ור"ט מתפרשים באופן אחר, שבשעה שאנו דנים על חיי הנאשם שלפנינו אסור לנו להביא בחשבון גורמים חיצוניים. מצד שני גם רשב"ג איננו אלא נגד הפרזה קיצונית שהגיעו אליה ר"ט ור"ע **שמעולם** לא היה נהרג. אבל הוא מודה לדעת ת"ק שעונשי מוות מן הראוי שיהיו נדירים ביותר.

לשם בטחון החיים קיימים ועומדים לרשות המדינה בתי כלא, שבמקרים חמורים אפשר להטיל עונש מאסר עולם, שאינו נופל בחומרתו ביחס לפחד ממנו, מעונש מוות. כמו כן קיימת אפשרות לייסר את העבריין ולרדותו או לשימו בצינוק. ואמצעים אלה יש בכוחם להפיל חיתתם על המושחתים שלא יהיו לפוקה ולמכשול (ראה לשון הרמב"ם פ"ב מה' רוצח ההל').

ו. פתרון יסודי: חינוך

עכשיו נבוא לעיקר העיקרים. כל הדברים שדיברנו עד כה סובבים סביב השאלה - מה עשוי למעט במספר הרציחות; קיום עונש מוות או ביטולו. אבל כמחייבים כן השוללים אין אף אחד מהם שיאמר שקיומו או ביטולו **יחסל** את הרציחות או שתהא לכל הפחות "רציחה" מקרה נדיר מאד, אין אף אחד מהמצדדים בעונש מוות משלה את נפשו שביצועו יבער הרעות וכל ישראל ישכון לבטח באין מפחיד. לוא אפילו היו השופטים והשוטרים מוציאים פושעים להורג בסיטונות לא תיעקר השחיתות ושפיכת הדמים [אם לא להיפך - המציאות היא שבזמן מלחמה, שבני אדם נהרגים בממדים גדולים, נעשה האדם זול בכללו, בעונה ההיא מצויה שפיכת דמים גם שלא בקשר עם המלחמה, ככל חוקי ההויה שצדק גורר צדק ורשע גורר רשע, כך גם דם גורר דם. ויש לציין שתורתנו הקדושה הכניסה (בסוף שופטים) פרשת "כי ימצא חלל" דוקא **באמצע** דיני "כי תצא למלחמה", להראות שבזמן מלחמה, לוא גם מלחמת מצוה וחובה, עלול אז להתהוות מקרה של מציאת חלל גם במחנה ישראל].

לא זו הדרך לתיקון חברת בני אדם. לא פסקי דין חמורים ולא עריפת ראשים, ישימו קץ לרציחות ולהפקרות של חיי אנוש. גם כי תבער עושי הרעות לעשרות, יצמחו ויגדלו ויתפרצו עשרות רבים אחרים במקומם. כל עוד לא טיהרת את הקן שממנו רוחשים המזיקים, לשוא כל העמל לתפוס את אלו שהתפרצו החוצה, עליך לנקות את הקן ביסודו רק אז לא יהיו מזיקים.

שוטרי ישראל מבלים לילות כימים לחפש ולמצוא את הפושעים. שופטי ישראל מייגעים את מוחם לגלות שפוני טמוני הרוצחים. מחוקקי המדינה דנים מה לעשות עם הקטלנים - לו במקום זה היו נותנים את לבם לגלות את מקום התורפה, המקור של ההשחתות, המעין שממנו קולחת החלאה - לא היו צריכים להתעייף והיו מוצאים על נקלה בלי יגיעה את המקור ואת תיקונו. בפינו ובלבנו לסתום את הפרצות ולשנות בהרבה צורת החיים במדינה.

בריש כל מרעין אנא חינוך, ובריש כל אסוון אנא חינוך. החינוך הוא מקור כל הטוב והצדק, הרע והרשע. וכל זמן שיש חלק גדול במדינת ישראל העוקר מלב הנוער שורשי תורת חיים, ומנתק אצלו את הנימים המקשרים את ישראל לתורתו, עוקר ממנו שורשי קדושה, עושה אותו לגברא ערטילאי בלי נשמה ונוטל ממנו כל טעם החיים. מנין לו לנוער הגדל לדעת מערכי אדם ומיתרון צלם אלוקים? מאין לו להשיג מה ולמה האדם, ובשביל מה ימנע מלסלק את הזולת מהעולם אם הוא מפריע לו על דרך תענוגותיו? אם

אין אלקות חס ושלוש הרי כל היצירה המופלאה כולה חלל גדול של תוהו ובוהו, עולם שכולו הפקר. באין לו בעלים הרי האדם חופשי לנפשו, מופקר לכל תועבותיו ותאוותיו ושאיפותיו. ואם רואה הוא באחר שעומד לו על דרכו וברשותו להרגו באין אדם רואה - מי ומה יעבדו? מי יאמר לו מה תעשה?.

"פשע?" "חטא?" - הרי אינו יודע מה זה. בפני מי הוא פושע? כלפי מי חוטא? ואם חוטא - מי יתבע ממנו על כך? - "מצפון"? - שם מסנוור הוא שלא התלמיד ולא מורהו יודעו ומבינו. אם אין עבר ועתיד לאדם - גם להווה שלו אין מטרה ותכלית. אם אין השגחה עליונה אין דין וחשבון למעשי האדם ואין שום תוצאה מקיומו עלי אדמות, בין מה וכה "היום כאן ומחר בקבר", והכל הבל, והאדם החי הריהו "הבל-הבלים" - ומה מנהו יהלוך אם יקצר ימיו של הזולת - הרי "הכל הבל". אם יוסיפו בתי חינוך חילוניים מסוג זה להתפשט, ואם יוסיפו להורות את התורות החדשות הכוזבות לרבבות בני ישראל - לא יספיקו השוטרים והשופטים בארץ ולא יספיקו בתי הכלא. ויושבי הכלא מה הם כי יאשמו הרי כך הורום שאין השגחה, ואין מושג עוון וחטא.

לו באמת ובתמים היו מחוקקי שופטי ויועצי המדינה - חפצים לעקור את המרדנות מישראל, כי אז היו משכילים להבין שהדרך היא ע"י היטהרות החינוך בארץ. יש להחזיר לנוער את ההשקפה הנותנת מבט בהיר על כל היקום, להכיר שיש יצירה ויוצר, שיש בעלים לבירה, שאין העולם הפקר ואין האדם מופקר, ועין ההשגחה פקוחה על כל מעללי איש וממילא יש תוצאה וחשבון לכל תהליך חייו, היודע מכל זה הרי רטט וחלחלה תאחזנו לרעיון של פגיעה בזולת וכ"ש שפיכת דם שלו.

מעולם לא קרה ולעולם לא יקרה שכן ישראל המעורה בתורה ובמצוות יהרוג מישהו בזדון. שומר תורה לא יכה את חברו כי הוא ירא מהלאו של "לא יוסיף" שכל המכה את חברו עובר בלאו זה. גם אם חברו יפגע בו יעשה כל טצדקי להגנתו ולא לחבלו, וק"ו שלא יכנו נפש. יתר על כן אמרו: אם אנשים יכריחוהו שיהרוג אדם ואם לאו יהרגו אותו - "יהרג ואל יעבור". החיים קודש הם ואסור לך לחללם בהנפת גרזן.

בכן רק תרופה אחת ישנה, אחת ולא שניה לה, והיא רק היא תשרש את ההפקרות: להדריך את הנוער על מבועי התורה והמוסר, ללמד תועים בינה שיש יתרון לאדם מן הבהמה ולא לתוהו ניתנה לו הדעה והבינה, ויש להווה שלו עתיד גדול, אז ידע **בשביל מה** להוקיר את החיים. רק עי"ז יתמו חטאים מן הארץ, ובתי הכלא יתרוקנו, שופטים ישבו בחיבוק ידים, והשוטרים יחפשו חוטאים ולא ימצאו.

שור והסתכל על ממלכה גדולה ועצומה הדוגלת בשווי זכויות, אין בה הפליה גזעית, ובשביל ה"שלוש" שלה היא המפיחה אבק המלחמה בעולם, והיא המדינה האחת שאין בה כל ערך לחיי האדם. במדינה זו נהרגו רבבות אנשים, בלא הפליה גזעית, על חטא של רכוש שהיה בידם, על חטא של פליטת פה נגד המשטר, או על עקימת שפתיים או חשדנות כל שהיא, או גם סתם כשאין מוצאים חפץ באדם זה ולוא היתה הרשות והיכולת לממשל ההוא היה הורג ומכלה ומשמיד יותר ממחצית העולם שאינו מודה בשיטת החופש (לא-חופש) אשר לו, ולא היה לבם נוקף כלל על השמדת בני האדם, וכל זה משום מה? משום שכל המדינה מיוסדת על האידיאל שלהם "שאין כל אידיאליות מלמעלה מהארץ", כי על כן כאין וכאפס הנהו האדם ואין כל ערך לפרט, כל פרט רתום לעגלת המדינה כסוס לעגלתו, וכדאי שתהא מדינה זו לסמל עד כמה מוליכה פריקת עול שולל את בן האדם עד לחורבן האנושיות.

ישראל עם-הספר, שזכה לקבל את התורה ולהורות לעולם ממצויאות אחדות ה', הוא נועד להיות מורה הדרך ומאיר מחשכי עולם לבער את הבערות הכרוכה בכפירה

השטנית, שאין כל מטרה ומגמה לאדם. אל לו לעם חכם ונבון זה שיתפס הוא עצמו לחוסר הבנה.

בפרט כיום שעמנו מתחיל לשוב לארצו ופזוריו מתקבצים לנקבציו והוא מתחיל לכונן לו מימשל עצמאי, ודאי שעליו להמשיך בתעודה הגדולה להיות למורה העמים. אל לו ללמד מוסר ושלימות מאחרים, הוא הוא שנועד להיות מלמד אחרים בשטח זה. עם זה, אשר תחילת הוייתו לעם ובכלל זה גם קבלת תורתו, אין לה תקדים בעולם, צריך לזכור את מחצבתו ואת תפקידו. הוא צריך להחזיק בספר תורתו ולשמור כל חוקיו ומצוותיו, הוא צריך לתת לבניו חינוך תורני מקורי. על ידי זה ישרש את גורמי החטא המביאים לעונש מות, ויוכל גם בזה לשמש דוגמא חיה לחיים נעלים שאין בהם דופי. - "והיה באחרית הימים נכון יהיה בית ה' ונשא מגבעות ... והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה הר ה' ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו", (ישעיהו ב).